

Medisin blir akademisk fag i Norge

Norges første universitet ble opprettet i Christiania i 1811 etter mange års planlegging og seig motstand fra København. Opprettelse av et nasjonalt universitet var ikke bare noe vi trengte, det var like mye et skritt med stor symbolverdi på Norges vei mot selvstendighet. Utdanning av leger var et prioritert område, og medisinerundervisningen ved Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania kom i gang i høstsemesteret 1814. Før det hadde landets leger vært håndverksmessig utdannede kirurger, universitetsutdannede leger, mest fra København, og etter 1785 leger med hybrid teoretisk og praktisk utdanning fra det kirurgiske akademiet sammesteds. Fra 1811 var medisin blitt akademisk fag også i Norge. Det nye medisinske fakultetets oppgaver var først og fremst å utdanne norske leger for det norske samfunnet, dvs. legeoppgaver slik de fortonet seg da. Slik var det stort sett også ved universitetets øvrige fakulteter – utdanning av norske fagfolk til å fylle verv og stillinger der det før gjerne hadde vært dansker. Vi ser nå begynnelsen på langsomme forandringer for medisinske oppgaver i samfunnet, for legerollen og for fakultetet som forvaltet de medisinske fagene.

Da den 45-årige professor Michael Skjelderup (1769-1852) reiste over Skagerrak den 1. juni 1814, ble seilbåten han var om bord i beskyttet av fiendtlige svensker. Det gikk likevel bra og han kom trygt i land på Merdø ved Arendal.

Michael Skjelderup var opprinnelig fra Hof i det som nå heter Vestfold. Han hadde utdannelse som kirurg og lege fra København, der han hadde avansert i sin medisinske karriere ved universitetet, tatt doktorgrad og blitt professor. Skjelderup var med årene blitt en veletablert og ansett medisinprofessor i København, men i 1813 var han blitt utnevnt til å bli professor ved det nye, norske universitetet i Christiania. Nå var han på vei for å overta professoratet og sette i gang med sitt virke.¹

Kielerfreden, som ble inngått 14. januar 1814, skulle bety slutten på de ødeleggende Napoleonskrigene. Danmark/Norge var på den tapende side og Norge skulle avstås til Sverige. Men krigen var ikke slutt for Norges vedkommende, snarere tvert imot. Nordmennene hadde som sin leder stattholderen fra 1813, prins Christian Frederik (1786-1848). Han ville ikke godta Kielerfredens betingelser om at Norge skulle bli svensk. Dette førte til et norsk opprør, ledet av Christian

Frederik. Dette førte til at Riksforsamlingen på Eidsvold i mai 1814 ble innkalt i mai 1814, Christian Frederik ble valgt til norsk konge, Norge fikk sin egen grunnlov. 17. mai var blitt den nye, nasjonale merkedagen.

Svenskene slo da tilbake. I løpet av sommeren 1814 foregikk det harde kamper over store deler av Østlandet. I august samme år, da Michael Skjelderup startet opp sin undervisning i anatomi ved det nye universitetet, var det således slett ikke noen fredelig tid.

Den 5. august 1814 sto det et stort slag ved Matrand i Eidskog. Svenskene ble tvunget tilbake over grensen. Det var betydelige tap på begge sider. Det var imidlertid de harde kampene noen dager senere, ved Langnes ved Askim 9. august 1814, en spektakulær militæroperasjon, som ble utløsende årsak til at det ble åpnet for kompromisser og våpenhvile. Avtalen med svenskene om våpenhvile, Mossekonvensjonen, ble inngått i Moss 14. august 1814. Den 4. november var detaljene klare og underskrift skjedde ved en seremoni i Fredrikstad.

Det var Mossekonvensjonen som gjorde slutt på krigen mellom Norge og Sverige. Opprøret var ikke bortkastet. For Norge ble utfallet av forhandlingene i Moss bedre enn Kielerfreden tilsa. Kompromisser medfører at partene må gi og ta. Christian Frederik abdiserte som konge i oktober 1814, men Norge beholdt sin grunnlov. 90 år med union med Sverige begynte, i hovedsak som personalunion. Landene hadde samme statsoverhode, men samme land ble Sverige og Norge ikke.

Tre professorer og et militærmedisinsk bakteppe

Det er viktig å ha den dramatiske krigshistorien in mente når vi skal se på utviklingen medisin og helseforhold i Norge på denne tiden. Befolkningen, spesielt på Østlandet, hadde ferske opplevelser av krigens gru og hadde smakt de generelle helsekonsekvenser krig medførte. Det var blitt opprettet primitive militærlasaretter en rekke steder. Blod, sår og skader krevde militærmedisinsk innsats, i den grad det fantes. En kunnskapsrik og handlekraftig lege med øvelse i å bruke sine instrumenter, kunne være livreddende. Slike leger trengte man. Det var med denne bakgrunnen, og mens krigen fortsatt raste, at professor Skjelderup begynte på sin oppgave – å utdanne norske leger for det norske samfunnet. Hans fag var anatomi. Kirurger måtte beherske sine anatomiske kunnskaper hvis de skulle kunne arbeide raskt og sikkert uten nøling – f. eks. som militærkirurger.

Skjelderups kollega, den jevngamle kirurgen Magnus Andreas Thulstrup (1769-1844) var dansk av fødsel og hadde avlagt kirurgisk eksamen i København med beste karakter i 1791. Kirurgi var fra gammelt av et håndverksfag der kunnskaper og ferdigheter ble ervervet etter en mester-svenn-modell. For å sikre kvaliteten var det imidlertid blitt opprettet en slags yrkesskole for kirurger *Theatrum anatomico-*

chirurgicum i København i 1736. Men i 1785 ble kirurgutdanningen slått sammen med legeutdanningen ved universitetet til en ny legeskole der teori og praksis var integrert – *Det kongelige kirurgiske akademi*. I tilknytning til akademiet og universitetet lå *Det kongelige Frederiks hospital*, som var opprettet som undervisningssykehus i 1757. Og København var modell for det man tenkte seg av undervisningsopplegg i Christiania.

Thulstrup hadde tjeneste både ved akademiet og Frederiks hospital bak seg, foruten ved Fødselsstiftelsen i København, da han ble regimentskirurg og flyttet til Christiania i 1797. I 1807 sto det nye militærhospitalet i Christiania ferdig, og Thulstrup ble overlege der i 1808. Som stabslege deltok han som militærlege både i krigen i 1808-1809 og i 1814.ⁱⁱ Fra 1819 var han generalkirurg.

For legestudentene var det ingen ulempe å ha en erfaren militærlege som lærer, blant annet fordi militærlegestillinger rundt i landet var blant de få faste legestillingene som fantes, og deres hovedlærer i kirurgi kjente feltet godt. Thulstrup var trofast mot militærmedisinen, noe en rekke leger nøt godt av.

Figur 8.1. Kirurgien på 1700-tallet og i 1800-tallets første del kan virke barsk og brutal, men var ikke nødvendigvis det. I en tid før skikkelig anestesi var det å arbeide raskt det mest barmhjertige. Bildet viser en sirkelkniv til amputasjon av kvinnebryst, f. eks. ved kreft. Instrumentet er fra den gamle kirurgiske instrumentsamlingen og tilhører Universitetet i Oslo. (Foto: Øivind Larsen)

Thulstrup var professor i kirurgi og fødselsvitenskap og fikk også ansvaret for jordmorutdanningen da den nye Fødselsstiftelsen kom i gang i 1818. Utdannede sykepleiere fikk vi i Norge først femti år senere, så i pionertiden var leger og jordmødre de eneste helseyrkene med formell utdanning.

Den tredje medisinske professor som startet opp i 1814, var Niels Berner Sørenssen (1774-1857). Han var opprinnelig fra Christianssand og hadde medisinsk utdanning fra København. Han kom til Norge som landphysicus i Jarlsberg grevskap med bosted i Tønsberg i 1807. Fra 1808 var han også militærlege, og han var med på å opprette et marinelasarett. Selv ble han imidlertid rammet av en yrkesrisiko som alt datidens helsepersonell hadde – å bli satt ut av spill av en smittsom sykdom. Han pådro seg nervefeber (tyfoidfieber) og var syk i flere måneder. Men han kom seg, og etter tjeneste som offentlig lege i Skien overtok han professoratet i medisin ved Det kongelige Frederiks universitetet i Christiania i 1814 og fikk seg bolig i det huset i Kirkegata der Cafe Engebret er i dag.

Den delen av medisinerundervisningen som ikke hadde med pasienter å gjøre, foregikk helt fram til 1852 i den trange Anatomigården som ligger på Christiania Torg.

Professor Skjelderup bodde like i nærheten av Anatomigården, så miljøet var tett. Familien Thulstrup, derimot, bodde mer fornemt. Thulstrup tilhørte samfunnets øverste sjikt. Ikke bare var han en nær venn av kong Christian Frederik, men også av kong Karl Johan, som utnevnte ham til sin første livmedikus i 1818 og lot ham fra 1819 bo på Bøllingløkken på Bygdøy, der Oscarshall slott ble bygd senere. Karl Johans begeistring for *fru* Thulstrup hører også med til denne historien.

Med tanke på kårene for medisin og helse: Vi skjønner at båndene mellom det nye universitetet og den styrende eliten var nære og sterke. Hvordan var forholdene for de legene som ble utdannet, og for de oppgavene de skulle løse? Tja. Mer om dette senere.

Legeskolen

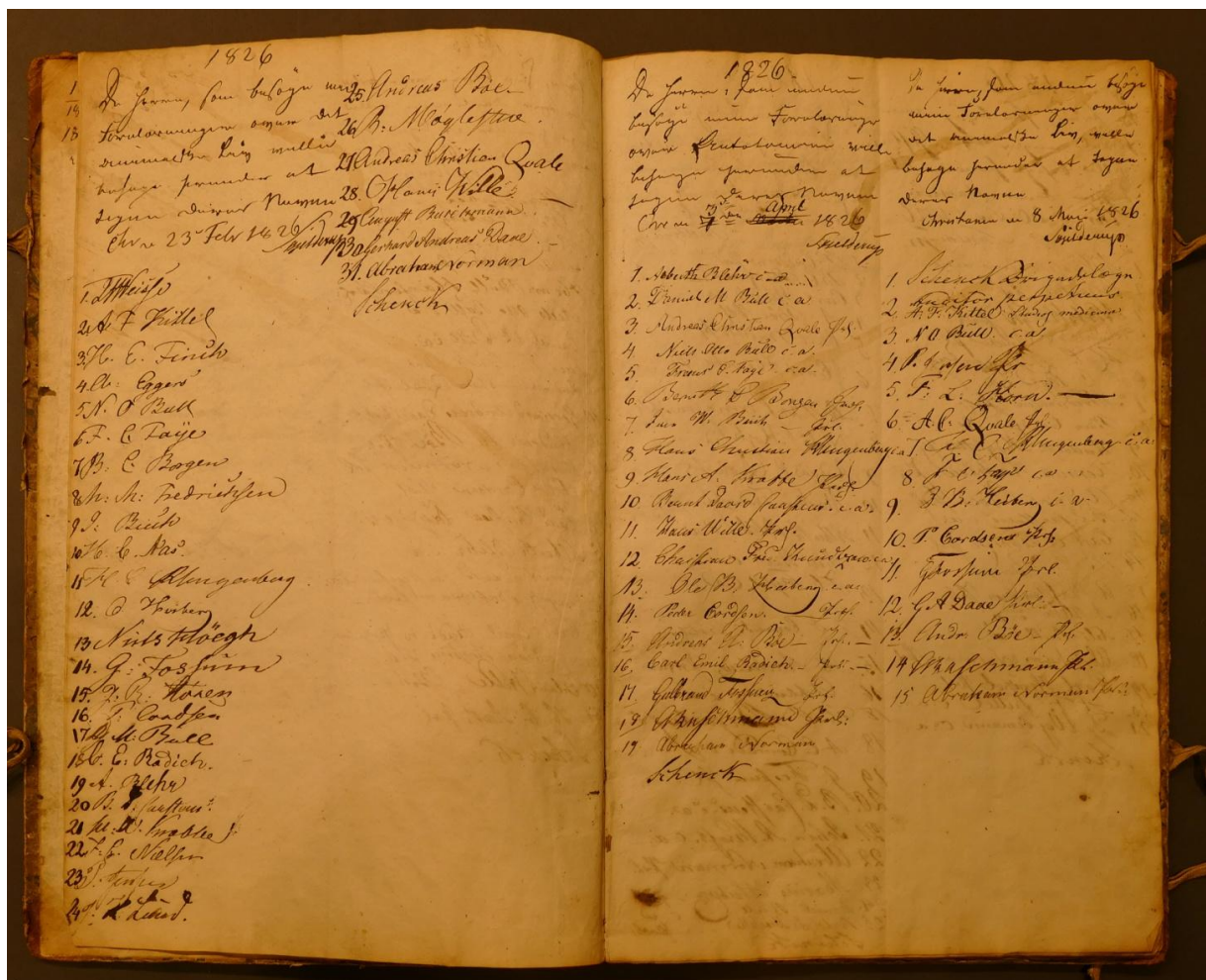
Hva underviste professorene? Bevarte studieplaner gir ikke særlig detaljinformasjon. Det var få studenter – det første året bare tre. Etter hvert kom det riktignok flere studenter til i det foreløpig svært lille miljøet. Det var i Norge i 1814 bare ca 100 leger med kvalifiserende utdanning. De var enten universitetsmedisinere eller hadde gammel kirurgutdanning.

Gjengse lærebøker var tilgjengelige på tysk og dansk. Egne, nasjonale lærebøker fantes foreløpig ikke. Etter hvert oppsto en spesiell sjanger av faglitteratur – håndskrevne referater av forelesninger, ført i pennen av studenter. Før teknikken

var kommet så langt at man kunne mangfoldiggjøre, ble disse åpenbart skrevet av igjen av andre studenter. Slik ble kunnskapen reproduisert og videreført.

Nasjonalbiblioteket har en samling slike referater, innbundet som bøker, og det finnes også slike i andre samlinger og i privat eie.ⁱⁱⁱ

Noe betenkelig er det at referatene er nokså uforandrede gjennom mange år. Derfor skulle man gjerne vært ”flue på veggen” med moderne historikerøyne mens datidens undervisning pågikk. Bevarte referater er ofte så sirlig skrevet at det er vanskelig å se for seg at de kan ha blitt til i et kaotisk auditorium eller en disseksjonssal, ved en sykeseng eller i liknende undervisnings situasjoner. Hadde studentene notater som de renskrev selv etterpå, og etter hvert overlot til andre for eventuell avskrift? De forskjellige versjonene er ofte svært like, hvilket tyder på at

Figur 8.2. Nasjonalbiblioteket har frammente protokoller for professor Skjelderups forelesninger, her fra første semester 1826. (Foto: Øivind Larsen 2025)

det er avskrifter. Kanskje hadde læreren diktert det de skulle skrive? Uansett: Hvis studentene virkelig lærte alt som står i disse referatene, var de i sannhet velutdannede. Det er ikke overraskende at flere av de studentene som lagde avskriftene, finnes igjen som sentrale personer i norsk medisin etterpå

Det var mye og komplisert kunnskap som skulle tilegnes. Tidens teorier bak fysiologi og patologi var flere. Det var innviklede og dels motstridende *systemer* som konkurrerte om oppmerksomheten i internasjonal medisin. I Christiania hadde man valgt å følge noe som var kalt det Brownske system.^{iv} Dette er en variant av 1700-tallets irritabilitetsteorier.

Tidens diagnostikk besto i å se om pasientens tilstand stemte overens med noen av de kategoriene som systemlæren hadde. Den behandlingen som ble iverksatt på grunnlag av diagnosen, ble da slik diagnostikken, dvs. systemets logikk tilsa. På grunn av at det var forholdsvis få ulike medikamenter og behandlingsmetoder som ble brukt mest, og på grunn av at sykehusjournaler og andre notater ofte var meget kortfattede, er detaljene i den praksis som ble fulgt, og ikke minst resonnementene bak, vanskelig å studere i ettertid.^v

1700-tallet var klassifiseringens tid. Carl von Linné (1707-1778) hadde stor suksess med sine arbeider om inndelingen av planteriket. Å finne et *system* var målet når tidens naturforskere på denne måten gikk på oppdagelsesreise i skaperverket. Kanskje var sykdommene også underlagt et naturgitt system? Derfor er det ikke underlig at det var flere, parallelle systemer for forståelse av sykdom. I Norge hadde vi altså valgt det Brownske.

Inndelingen av sykdommene skjedde oftest på grunnlag av symptomer og kliniske tegn, og fulgte bare sjeldnere sykdomsprosesser eller årsaker. Derfor er det for eksempel et stort antall kategorier av feber. Diagnosen var ikke bare teori, den var også den erfaringsbaserte nøkkelen til både terapi og prognose. Den kunne derfor fungere i praksis likevel ut fra sine egne premisser, selv om teorien bakom var annerledes enn i senere perioder.

Se på gjengivelsen av første siden av *Therapia specialis*, Se figur 8.3. og transkripsjonen i figur 8.4. Teksten på denne siden illustrerer i konsentrat de viktige prinippene i datidens medisinske behandling. De fire punktene går ut på å beskrive sykdomstilfellet. Når det er gjort, kan man iverksette den behandlingen som hører til akkurat denne sykdomskategorien.

Til forelesningsserien om *Therapia specialis* hørte også en serie om *Therapia generalis*, dvs. om de overordnede, generelle prinsippene. Se Straand & Sandvik 2021 om dette kildematerialet^{vi}.

Det finnes også bevart enkelte undervisningsmodeller som demonstrerte behandlingsprinsipper for studentene, se fig. 8.5. Det var før 1826 ikke noe eget

undervisningssykehus, slik som i København, så den kliniske undervisningen måtte foregå så godt man kunne på militærhospitalet og på de få og små sivile sykehusene som var tilgjengelige i hovedstaden. Blant annet var det et sykehus der Jernbanetorget ligger nå.

De medisinske basalfagene hadde det også vanskelig, enda de hadde et eget hus. Det var ikke laboratorier der. Og anatomiprofessoren hadde ingen preparater å demonstrere. De måtte han lage selv, og Michael Skjelderup gjorde det. Han dissekerte og lagret demonstrasjons- og eksamenspreparater på formalin og sprit. Samlingen som etter hvert vokste seg stor, var derfor Skjelderups eiendom. I 1828 solgte han preparatsamlingen til Universitetet – og ga pengene tilbake som grunnkapital i et fond, Skjelderups gullmedalje, som satte opp og belønne medisinske prisoppgaver. Ordningen eksisterer i prinsippet fortsatt, riktignok med siste utdeling i 1973.

Den fjerde medisinprofessor

De tre medisinprofessorene var modne herrer med røtter i dansketidens enevælde og i 1700-tallets intellektuelle tenkning. Nå begynte neste generasjon å melde seg, i første omgang i form av den om lag 20 år yngre Frederik Holst (1791-1871) fra Holmestrand. Han gikk ut av Christiania Katedralskole i 1810 og studerte medisin i København med eksamen der i 1815. Allerede i 1816 avla han lisensiatgrad i medisin, som den første ved det norske universitetet. Arbeidet handlet om medisinsk bruk av salpetersyre. I 1817 forsvarte han Universitetets første doktorgrad (om forekomsten av den særnorske sykdommen *radesyke*).^{vii}

Therapia specialis 1826.32
Therapia specialis lærer hva vi have at iakttage ved Behandlingen af visse og bestemte Sygdomme. Den er Indbegrebet af alle de Forskrifter, der høre til Udførelsen af alle bestemte Sygdommers Kuur eller Indbegrebet af alle de Regler og Advarsler med hvis Iakttagelse man have at forbinde en bestemt Sygdomsform.

Paa Grund heraf maa man kjende:

- 1. Alle afficerende Potenser, som med sin Indflydelse paa Organismen kunne frembringe Sygdomme*
- 2. Sygdommens Gang*
- 3. Hvis en bestemt Sygdomsform har Lighed med andre, hvilke Phænom: der adskille disse? –*
- 4. Maa vi bestemme den Plan, hvorefter det vil vært muligt for os at helbte en Sygdom.*

Blant alle Sygdomsformer er Feberen den hyppigste, der forekomme i alle Klimater, til enhver Aarstid; den spare Ingen Alder, intet Kjøen og hverken syge eller svage Subjekter. Kuurmogigheder ved Febre synes at rette sig efter, hvorvidt de ere af astheniske eller hyperstheniske Natur. men den maa igjen modificeres efter den predomi- (videre på manuskriptets neste side)

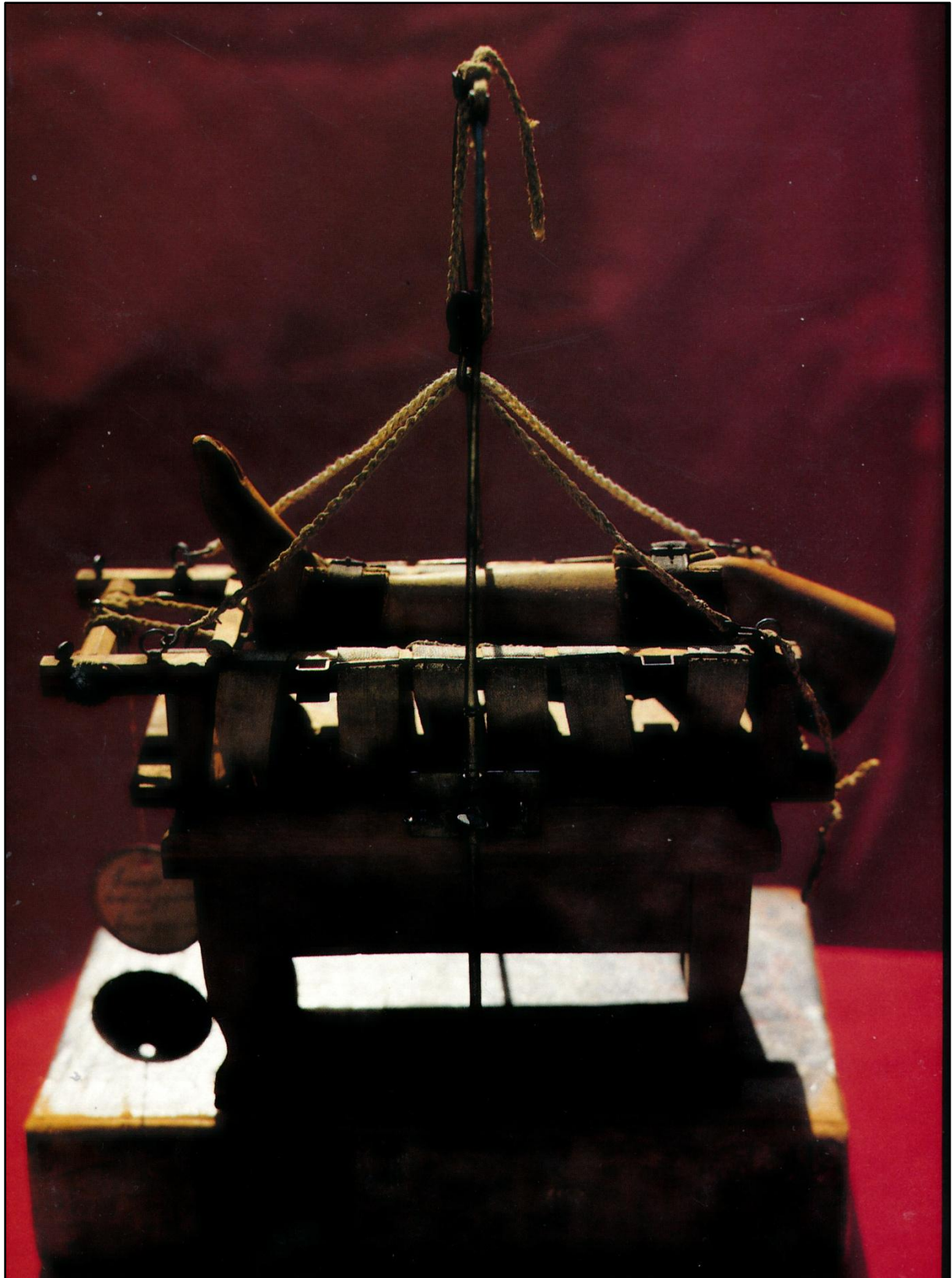
Figur 8.4. Transkribert referat fra professor Sørenssens *Therapia specialis*, figur 8.3.

I det lille medisinske miljøet i Christiania var Holst åpenbart en person med en stor faglig framtid foran seg. Allerede i 1818 ble han ansatt som stadsfysikus i hovedstaden, dvs. byens offentlige lege – men så reiste han straks utenlands for å lære mer.^{viii}

Mer fart i utviklingen av medisin som akademisk fag ble det først i 1826, men herom senere. La oss enn så lenge se på undervisningen slik den var i høstsemesteret 1827, se oversikten i figur 8.6. Et fåtall lærere underviste i flere fag.

Det var også hentet inn lærerkrefter fra andre fakulteter, såsom den 58 år gamle teolog og for lengst berømte zoolog, professor Jens Rathke (1769-1855). Bedre ekspertise i naturhistorie kunne studentene ikke få. Likedan var det med undervisningen for legestudentene i optikk, akustikk og kjemi, der professor i fysikk og kjemi Jens Jacob Keyser (1780-1847) sto bak kateteret. Selv om det på denne tiden ikke var noe fag som het øyesykdommer og heller ikke så mye leger kunne gjøre med folks nedsatte hørsel, forstår vi av lærervalget at det likevel var interesse for dette på akademisk plan.

Av figur 8.6. og transkripsjonen i figur 8.7. ser vi at professorene Skjelderup, Sørenssen og Thulstrup hadde atskillig undervisning i sine fag. Legg især merke til

Figur 8.5. Fra før gipsens tid: Undervisningsmodell i miniatyr av en opphengskrybbe for stabilisering av beinbrudd. Tilhører Universitetets kirurgiske instrumentsamling. (Foto: Arne Satrang 1989)

Medicinske Forelæsninger ved det Kgl. Frederiks
Universitet.

(3 andet Halvaar af 1827).

J. Rathke, Professor i Naturhistorie, fra 11—12,
Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag, det Vigtigste

357

af Zoologien, i andre for Tilhørerne beleilige Timer,
de naturlige Plantefamilier, og anstiller Examinatorier.

Jac. Keyser, Professor i Physik og Chemie, fra
10—11, i de fire første Dage af Ugen Optik og Akou-
stik, fra 6—8 de chemiske Elementer og deres Forbin-
delse.

D. Michael Skjelderup, Professor i Medicin,
Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag fra 12—1,
Anatomie, Fredag og Løverdage, i samme Timer, den
thinglige Medicin, Mandag, Onsdag og Fredag, fra
5—6, Examinatorier over Physiologie med Hensyn til
det vegative Liv; veileder desuden i at udarbejde Re-
sponsa medica.

D. N. B. Sørensen, Professor i Medicin, Man-
dag, Tirsdag, Torsdag og Fredag, fra 4—5, den spe-
cielle Therapie, daglig fra 9—10 medicinsk Klinik.

D. M. A. Thulstrup, Professor i Chirurgie og
Fødselsvidenskab, Tirsdag, Torsdag og Fredag, fra
11—12, det chirurgiske System, Onsdag og Løverdage
Fødselsvidenskab, daglig chirurgisk Klinik.

D. Frederik Holst, Professor i Medicin, Man-
dag, Tirsdag, Torsdag og Fredag, fra 1—2, Phar-
makologie, Onsdag og Løverdage Latiniske Examinato-
rier over udvalgte Dele af den medicinske specielle The-
rapie.

Figur 8.6. Oversigt over undervisningen for medicinere høsten 1827 (Eyr 1827; 2: 356-357)

Medicinske Forelæsninger ved det Kgl. Frederiks Universitet (I andet Halvaar af 1827)

J. Rathke, professor i Naturhistorie, fra 11-12 Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag, det Viktigste af Zoologien, i andre for Tilhørerne beleilige Timer, de naturlige Plantefamilier, og anstiller Examinatorier.

Jac. Keyser, Professor i Physik og Chemie, fra 10-11, i de fire første Dage af Ugen Optik og Akoustik, fra 6-8 de chemiske Elementer og deres Forbindelser.

D. Michael Skjelderup, Professor i Medicin, Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag fra 12-1, Anatomie, Fredag og Løverdage, i samme Timer, den thinglige Medicin, Mandag, Onsdag og Fredag, fra 5-6, Examinatorier over Physiologie med Hensyn til det vegative Liv; veileder desuden i at udarbeide *Responsa medica*.

D. N. B. Sørensen, Professor i Medicin, Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag, fra 4-5, den spesielle Therapie, daglig fra 9-10 medicinsk Klinik.

D. M. A. Thulstrup, Professor i Chirurgie og Fødselsvidenskab, Tirsdag, Torsdag og Fredag, fra 11-12, det chirurgiske System, Onsdag og Løverdage, Fødselsvidenskab, daglig chirurgisk Klinik.

D. Frederik Holst, Professor i Medicin, Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag, fra 1-2, Pharmakologie, Onsdag og Løverdage Latinske Examinatorier over udvalgte Dele af den medisinske specielle Therapie.

Figur 8.7. Undervisning for medisinere høsten 1827, transkripsjon fra Eyr 1827; 2: 356-357.

de nederste linjene om samfunnsmedisineren og farmakologen Frederik Holst – han underviste også deler av den medisinske spesielle terapi, dvs. i Sørensens fag. Litt ovenfor leser vi at Skjelderup også underviste medisin – ”thinglig Medicin” betyr her sannsynligvis praktisk medisin. Alle måtte trå til for å få det til å gå rundt.

At alle ved det medisinske fakultetet også måtte begi seg inn i andre fag, stemte for øvrig overens med virkelighetens verden for legene som ble utdannet. De måtte være forberedt på alt, også oppgaver på randen av sin kompetanse, når de var blitt tilkalt og la i vei med sin doktorveske i karjol eller slede.

Studentene hadde åpenbart nok å gjøre. Lærerne også.

Noter

ⁱ For detaljer om legeutdannelsen i Christiania, se jubileumsskriftet til fakultetets 200-årsjubileum i 2014: Larsen Ø. Doktorskole og medisinstudium. Det medisinske fakultet ved Universitetet i Oslo gjennom 200 år (1814-2014). *Michael* 2014; 11: Supplement 15, og Larsen Ø. *Mangfoldig medisin*. Oslo: Universitetet i Oslo, 2. utgave 1990. For utviklingen av legestanden, se Larsen Ø, Berg O, Hodne f. *Legene og samfunnet*. Oslo: Den norske legeforening, 1986 og Larsen Ø ed. *The shaping of a profession*. Canton MA: Science History Publications USA, 1996. Om jordmorutdanningen og jordmorvesenet i Norge, se blant annet Farstad A. *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*. Oslo: Samlaget, 2016.

ⁱⁱ Thulstrup var for øvrig venn av Christian Frederik og fulgte ham til bryggen på Bygdøy da han hadde abdisert som konge og forlot landet.

ⁱⁱⁱ Straand J, Sandvik H. Professor Nils Berner Sørensen (1774–1857) – teori og praksis i en medisinsk brytningstid. *Michael* 2021; 18: Supplement 27, 218–238.

^{iv} Nærmere om det Brown'ske system i fakultetets jubileumbok (Larsen 2014) og i Straand & Sandvik 2021.

^v Se f. eks. om studier av gammelt journalmateriale i Imhof & Larsen 1975.

^{vi} Straand J, Sandvik H. Professor Nils Berner Sørensen (1774–1857) – teori og praksis i en medisinsk brytningstid. *Michael* 2021; 18: Supplement 27, 218–238.

^{vii} Holsts latinske doktoravhandling *Morbus, quem Radesyge vocant, quinam sit, quanamque ratione e Scandinavia tollendus?* er også gitt ut på norsk: Lie AK. red. Holst F. Hva er sykdommen som kalles Radesyge, og på hvilken måte kan den utryddes fra Skandinavia? (1817). *Michael* 2005; 2: Supplement 2.

^{viii} Om Frederik Holst se spesielt tidsskriftet *Michael* (www.dnms.no) eller www.michaeljournal.no, der det gjennom årene er publisert en rekke artikler om forskjellige aspekter ved hans liv og virke.